МИНТАҚАЛАРДА СУҒУРТА ДАЪВОЛАРИНИ КЎРИБ ЧИҚИШ ВА ҚАНОАТЛАНТИРИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

Холтоев Мирусмон Мирхамит ўғли
ЎзМУ таянч докторанти

Суғурта хизматлари ва суғурта бозори бозор муносабатларига асосланган ҳар қандай мамлакатнинг иқтисодиёти ҳамда инфратузилмасининг асосий таркибий қисмларидан бири ҳисобланади. Суғуртанинг мамлакат иқтисодиётининг асоси бўлган корхоналар фаолияти ва инсонлар ҳаётида иқтисодий ва ижтимоий аҳамияти каттадир. Суғурта тушунчасига кўплаб иқтисодчи олимлар таъриф беришган. Улар орасида Ҳ.Собиров томонидан қуйидаги таъриф берилган: “Кўпчилик адабиётларда суғурта сўзи хавф-хатар, даҳшат, ваҳима маъносида ишлатилади, чунки, кўрсатилган табиий офатлар ва бахтсиз ҳодисалар натижасида жамият ҳаётига моддий зарар етказилади. Лекин суғурта деганда ана шу руҳий ҳолатлар эмас, балки булар асосида вужудга келган ва пайдо бўлиши мумкин бўлган фавқулодда зарарлар, уларнинг кучини қирқишга қаратилган тадбирлар, зарар натижасида вужудга келган камомаднинг ўрнини тўлдириш, бу йўналишда юзага келадиган суғурталовчи ташкилотлар ва суғурталанувчилар ўртасидаги муносабатлар кўзда тутилади”[42]. Суғуртага 2021 йилда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг “Суғурта фаолияти тўғрисида”ги қонунининг 3-моддасида: “суғурта — муайян воқеа (ҳодиса) юз берганда етказилган зарарнинг ўрнини қоплаш, товонлар ва бошқа тўловлар тўлаш учун мақсадли пул жамғармаларини ташкил этиш ҳамда улардан фойдаланиш билан боғлиқ бўлган, жисмоний ва юридик шахсларнинг манфаатларини ҳимоя қилишга доир муносабатлар”[43] деб таъриф берилган.

Суғурта бозорининг ҳудудий ривожланишини фақат йиғилган мукофотлар ёки шартномалар сони орқали баҳолаш етарли эмас. Суғурта ҳимоясининг амалда ишлаши даъволар қандай кўриб чиқилаётгани ва уларнинг қанча қисми қаноатлантирилаётганида ҳам намоён бўлади. Шу боис ҳудудлар кесимида келиб тушган суғурта даъволари, қаноатлантирилган, рад этилган ва қаноатлантирилмаган даъволар нисбати алоҳида таҳлил қилинди.

[42] Собиров Ҳ.Р. Суғурта: 100 савол ва жавоб. – Т.: «Меҳнат», 1998. – 160 б.;
[43] Ўзбекистон Республикасининг“Суғурта фаолияти тўғрисида”ги Қонуни, 23.11.2021 йилдаги ЎРҚ-730-сон, 25.02.2022 йил.

Қаноатлантириш даражаси қуйидаги нисбат асосида аниқланди: *Қаноатлантирилган даъволар / Келиб тушган даъволар × 100*. Худди шу тартибда рад этилган ва қаноатлантирилмаган даъволар улушлари ҳам ҳисобланди. 2024–2025 йиллардаги ўзгариш фоиз пунктларида баҳоланди.

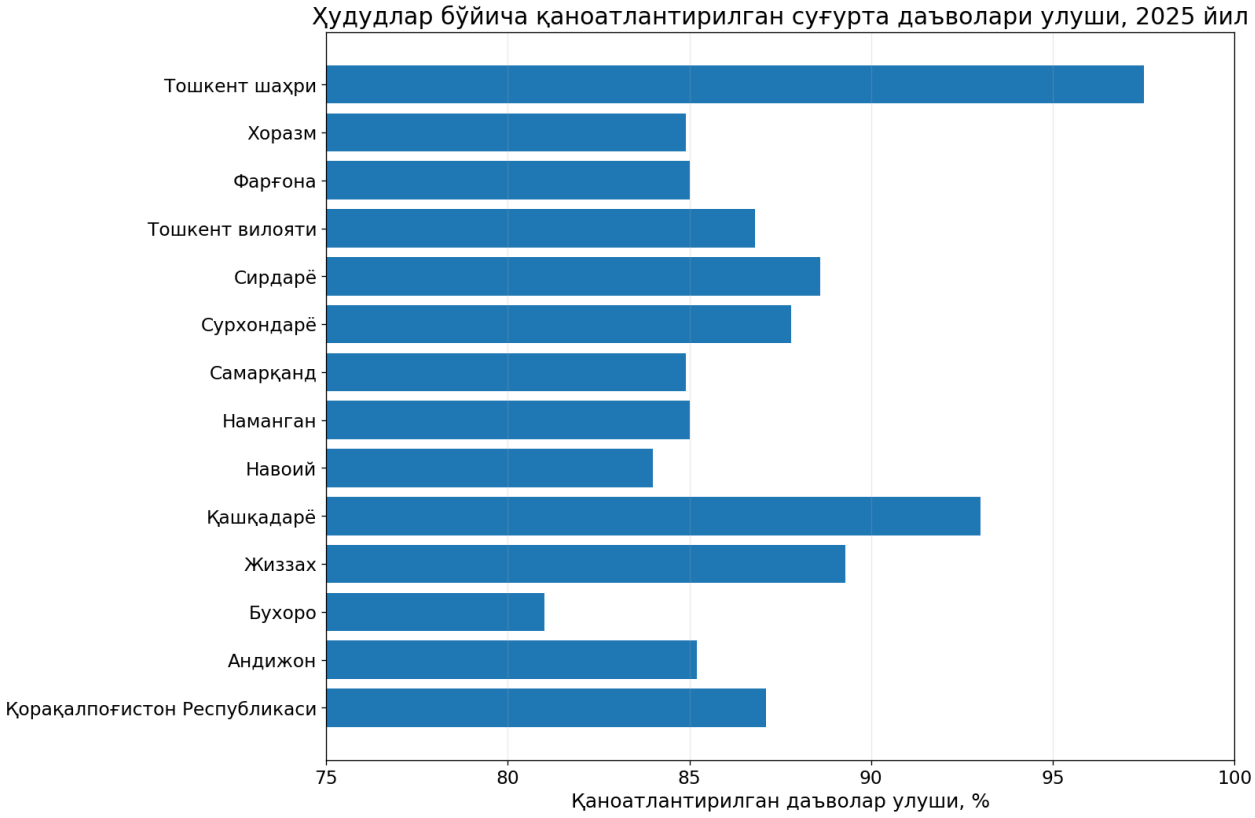
1-жадвал

Ҳудудлар кесимида умумий суғурта соҳаси бўйича даъволарни кўриб чиқиш кўрсаткичлари, 2025 йил

Ҳудуд	Келиб тушган даъволар	Қаноатлан-тирилган, %	Рад этилган, %	Қаноатлан-тирилмаган, %	Қаноатлан-тириш даражаси ўзгариши, ф.п.	Даъволар сони ўзгариши, %
Қорақалпоғистон Республикаси	2 163	87.1	8.8	4.1	+3.4	-30.2
Андижон	1 758	85.2	8.9	5.9	-1.4	-8.0
Бухоро	1 841	81.0	10.6	8.4	-2.5	-13.6
Жиззах	1 890	89.3	6.4	4.3	-3.3	-47.0
Қашқадарё	3 198	93.0	4.8	2.2	+2.3	+11.7
Навоий	1 167	84.0	11.1	4.9	-1.4	-21.2
Наманган	1 145	85.0	10.3	4.7	-1.4	-15.2
Самарқанд	2 011	84.9	7.8	7.3	+2.8	-1.0
Сурхондарё	2 309	87.8	6.2	5.9	+3.8	+17.7
Сирдарё	1 573	88.6	5.7	5.7	+6.4	+39.6
Тошкент вилояти	3 332	86.8	5.6	7.7	-2.4	-32.2
Фарғона	2 687	85.0	8.7	6.4	+4.4	+19.1
Хоразм	2 020	84.9	8.3	6.8	+3.7	-2.3
Тошкент шаҳри	247 703	97.5	1.0	1.6	+3.5	+119.3
Жами	**274 797**	**96.4**	**1.6**	**2.0**	**+4.1**	**+91.2**

2025 йилда умумий суғурта соҳаси бўйича мамлакат миқёсида 274 797 та суғурта даъвоси келиб тушган. Бир йил олдин бу кўрсаткич 143 709 тани ташкил этган эди. Демак, даъволар сони 91,2 фоизга кўпайган. Шунга қарамай, қаноатлантирилган даъволар улуши пасаймаган, аксинча 92,3 фоиздан 96,4 фоизгача кўтарилган. Шу даврда рад этилган даъволар улуши 3,6 фоиздан 1,6 фоизга, қаноатлантирилмаган даъволар улуши эса 4,1 фоиздан 2,0 фоизга тушган. Бу ўзгаришлар даъволар оқими кескин кўпайган шароитда ҳам умумий натижанинг яхшиланганини кўрсатади.

Бироқ республика бўйича ўртача кўрсаткич ҳудудлар ўртасидаги фарқларни тўлиқ акс эттирмайди. 2025 йилда қаноатлантирилган даъволар улуши Тошкент шаҳрида 97,5 фоизга етган. Қашқадарё вилоятида бу кўрсаткич 93,0 фоизни, Жиззах вилоятида 89,3 фоизни ташкил этган. Нисбатан паст қиймат Бухорода қайд этилган — 81,0 фоиз. Навоийда 84,0 фоиз, Самарқанд, Хоразм ва Фарғона вилоятларида эса кўрсаткич 84,9–85,0 фоиз атрофида шаклланган.

1-расм. Ҳудудлар бўйича қаноатлантирилган суғурта даъволари улуши, 2025 йил

Динамика ҳам бир хил эмас. Сирдарё вилоятида қаноатлантириш даражаси бир йил ичида 6,4 фоиз пунктга ошган. Фарғонада ўсиш 4,4 фоиз

пунктни, Сурхондарёда 3,8 фоиз пунктни, Хоразмда 3,7 фоиз пунктни ташкил этди. Айни пайтда Жиззахда кўрсаткич 3,3 фоиз пунктга, Бухорода 2,5 фоиз пунктга, Тошкент вилоятида 2,4 фоиз пунктга пасайган. Шунинг учун фақат 2025 йилдаги даражани эмас, унинг олдинги йилга нисбатан йўналишини ҳам ҳисобга олиш муҳим.

Рад этилган даъволар улуши бўйича ҳам сезиларли тафовут кузатилади. Энг паст кўрсаткич Тошкент шаҳрида — 1,0 фоиз. Қашқадарёда рад этиш улуши 4,8 фоиз бўлган. Навоий ва Бухорода эса мос равишда 11,1 ва 10,6 фоиз қайд этилган. Бу рақамлар ҳудудий суғурта бозорларининг даъволарни кўриб чиқиш профили бир хил эмаслигини кўрсатади.

Мазкур натижаларни суғурта хизматлари сифати бўйича тўғридан-тўғри рейтинг сифатида талқин қилиш тўғри бўлмайди. Даъвони қаноатлантириш ёки рад этиш натижаси суғурта портфелининг таркиби, суғурта ҳодисасининг тури, тақдим этилган ҳужжатлар, шартнома шартлари ва бошқа омилларга боғлиқ бўлиши мумкин. Шу сабабли ушбу кўрсаткичлар ҳудудларда даъволарни кўриб чиқиш амалиётининг фарқларини тавсифловчи индикаторлар сифатида қаралади.

Умуман, 2025 йил натижалари суғурта даъволари ҳажмининг кескин ўсиши билан бир вақтда республика бўйича қаноатлантириш даражаси ҳам ошганини кўрсатди. Бироқ айрим ҳудудларда қаноатлантириш даражасининг пасайиши ва рад этиш улушининг нисбатан юқори сақланиб қолиши ҳудудий бозорларни фақат суғурта мукофоти ёки шартномалар сони орқали эмас, балки суғурта ҳимоясининг амалий натижалари нуқтаи назаридан ҳам баҳолаш зарурлигини кўрсатади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг“Суғурта фаолияти тўғрисида”ги Қонуни, 23.11.2021 йилдаги ЎРҚ-730-сон, 25.02.2022 йил;

2. Собиров Ҳ.Р. Суғурта: 100 савол ва жавоб. – Т.: «Меҳнат», 1998. – 160 б.;

3. I.Abduraxmonov, M.Abduraimova, N.Abdullayeva Sug‘urta nazariyasi va amaliyoti – T.: “Iqtisod-moliya”, 2020. – 35 b.;

4. A. Bektemirov, A. Taniyev, I. Sobirov, N. Ruzibayeva Sug‘urta ishi – Samarqand.: “Samarqand iqtisodiyot va servis instituti”, 2022. – 11 b.;

5. Е.Л.Прокопьева “Региональный страховой рынок и его влияние на социально-экономическое развитие региона”Диссертация на соискание учёной степени доктора экономических наук. Абакан 2021.